

DOI: 10.32703/2415-7422-2018-8-2(13)-527-535

УДК 94 (477)

Соколівська Зоряна Петрівна

Інститут фізики НАН України,
просп. Науки, 46, м. Київ, Україна, 03028
e-mail: zoryanasokolivska5@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-7323-6087>

Шендеровський Василь Андрійович*

Інститут фізики НАН України,
просп. Науки, 46, м. Київ, Україна, 03028
e-mail: schender@iop.kiev,
<https://orcid.org/0000-0002-1035-8319>

*(кореспондент-автор)

Аналіз творчої діяльності українських митців у дослідженнях Романа Бжеського

***Анотація.** У статті подано результати дослідження життєвого і творчого шляху мислителя і публіциста Романа Бжеського, творчий доробок якого, на жаль, не досліджено належним чином. Учений є яскравий представник і помітною постаттю в історії європейської наукової думки, але ім'я його відомо лише вузькому колу фахівців. Він належить до тих науковців і громадсько-політичних діячів ХХ століття, діяльність яких у радянські часи замовчувано, а на дослідження життя й творчої спадщини тривалий час було накладено табу. Істотний вплив на політичні погляди науковця справила ідеологія М. Міхновського, з яким він працював у Міністерстві міжнародних відносин, їхнє листування збереглося в архівах Варшави. Особливо зміцнів світогляд Р. Бжеського під впливом праці Д. Донцова «Націоналізм», яку він вважав філософською основою природничих наук і психології. Творчий доробок ученого складається з критики й аналізу українських політиків і митців, діяльність яких мала істотний вплив на всі сфери життя українського суспільства. Чи не найголовніше місце в дослідженнях Р. Бжеського посідає критика Росії. Крім питань державної політики, економічного й політичного контролю Росії, в одній зі своїх праць науковець торкається питання створення російської держави. Роман Бжеський розумів, що найважливішим для Росії на той час було питання денаціоналізації народів Радянського Союзу. Науковець наголошував на тому, що за наказами Кремля довгий час змішували українську й московську історію, щоб українці почували себе «синами провінції» й були позбавлені власного світогляду й самототожності. Російська мова, література, музика й культура загалом створені багатьма потужними внесками ззовні. Крім того, болючою темою для Романа Бжеського було не лише політичне, а й культурне життя України, він гостро реагував на недооцінення світом українських поетів, прозаїків і драматургів. Аналіз критика творів українських мислителів, прозаїків чи політиків так чи інакше сплетені в Р. Бжеського з культурно-духовою цариною, що є кістяком українства. Адже, щоб зберегти наступним поколінням минуле нашого народу й нації, потрібно добре знати історію.*

***Ключові слова:** нація; націоналізм; творчість; критика; меншовартість*

Вступ

Суспільно-політичні зміни в Україні та інших країнах Східної Європи, які

сталися на межі 80-х–90-х років ХХ ст. створили нові умови для розвитку історичної науки. Значну увагу на сучасному етапі дослідники приділяють вивченню історичних подій через призму конкретних особистостей. Комплексний науковий аналіз та реконструкція матеріалів із життя та діяльності історичних постатей дозволяє адекватно відтворити події, які відбувалися у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть, сприяє переосмисленню історичного досвіду людської цивілізації загалом і української нації зокрема.

У контексті вищесказаного постає питання дослідити та проаналізувати державотворчі концепції історичного та націоналістичного характеру українських митців, які були і є соціокультурним підґрунтям української свідомості, а, може, ще більше – духовності.

У цій ділянці працювала велика кількість науковців-істориків, зокрема, В. Старосольський, В. Янів, О.-І. Бочковський, Л. Окіншевич, Р. Лашенко, Д. Донцов, М. Міхновський та інші.

Гідне місце серед цієї когорти вчених належить також історику, публіцисту, ідеологу українського націоналізму Романові Бжеському, творчий доробок якого, на жаль, не досліджений належним чином. Учений є яскравим представником та помітною постаттю в історії європейської наукової думки, але його ім'я відоме лише вузькому колу фахівців. Він належить до числа тих науковців і громадсько-політичних діячів ХХ століття, діяльність яких у радянські часи замовчувалася, а на дослідження життя та творчої спадщини на тривалий час було накладено табу.

Методи дослідження

У роботі використано міждисциплінарну теоретико-методологічну базу, що ґрунтується на сукупності методів як історичної науки, так і філософії, соціології, наукознавства та принципів науковості, історизму, об'єктивності, всебічності, системності. У дослідженні застосовано історіографічний аналіз і синтез, узагальнення, а також статистичний та логічний методи, історико-хронологічний, історико-порівняльний, системно-структурний, історико-типологічний, метод історичної періодизації.

Метою статті є стисле подання на основі наукової спадщини життєвого шляху вченого Романа Бжеського та короткий аналіз і критика ним діяльності українських вчених та митців, що мали безпосередній вплив на формування свідомості нації.

Результати дослідження

Роман Бжеський народився на Чернігівщині, у м. Ніжині, 5 квітня 1897 року. Батько, Стефан, був поляком, інженером за фахом і завжди був прихильним до України. Мати, Олена Грищенко, походила з українського старшинського роду Грищенків, а бабуся по матері була близькою родичкою Миколи Гоголя. 1916 року хлопець закінчив гімназію в Чернігові. З юних літ себе ідентифікував українцем. Навчаючись у гімназії, увійшов до таємної

молодіжної організації «Братство самостійників», до якої належав також Павло Тичина. У той період зацікавився з Миколою Міхновським та іншими молодими українськими політиками, які мріяли і боролися за самостійність Української держави. Вже на той час, як активний учасник українського руху, Р. Бжеський мав свою думку щодо майбутнього Української держави: «...Будучи самостійною, Україна зможе увійти в союз з Росією, але як рівний з рівним. Московинам на території України права мусять бути забезпечені, ми нікого не хочемо поневолювати, але не хочемо, щоби московська нога нас давила» [1].

Бжеський був одним із організаторів у Чернігові українського полку ім. гетьмана П. Дорошенка, воював у складі сотні Василя Кучабського, захищаючи столицю від більшовиків.

У 1918 році Р. Бжеський жив у Києві, навесні цього року він був уповноваженим від уряду України на переговорах з Георгієм Чичерініним у Москві. За гетьманування Павла Скоропадського – активний член партії хліборобів-демократів, разом з Д. Донцовим та М. Міхновським.

На початку 1920 року він перейшов радянсько-польський кордон і оселився у Крем'янці (нині – Кременець), на Волині, де став директором української книгарні товариства «Просвіта», паралельно вивчав націоналізм за Д. Донцовим, виступав популяризатором ідеологічних конструкцій останнього. Життя Романа Бжеського до початку Другої світової війни минало з численними арештами, неодноразовими присудами, аж до кари смерті, він був одним із перших в'язнів у польському концтаборі в Березі-Картузській. 1939 року Роман Бжеський, після окупації Західної України Росією, переїздить з дружиною Надією (друга дружина, уроджена – Науменко) до Кракова. У 1941 році сім'я повернулася до свого будинку у Крем'янці, й Бжеський дістав можливість працювати (з вересня 1941 року) заступником редактора газети «Волинь», котру редагував У. Самчук [1]. Згодом деякий час Роман Бжеський працює на запрошення Ольжича у видавництві УНО у Празі. Результатом була з'ява таких творів, як «Історія українського народу» та «Біла книга. Національна і соціальна політика советів на службі московського імперіалізму». Далі деякий час жив у Мюнхені, а 1950 року переїхав до США, у Детройт. У цьому часі, найбільш плідному, ним написані книги, розвідки, нариси про видатних діячів української культури, національно-визвольні змагання, Голодомор в Україні. Вийшли друком понад 30 книг з різних галузей: історії, літературознавства, філології та політології.

Помер Роман Бжеський 4 квітня 1982 року у Детройті. Похований на православному цвинтарі у Баунд-Бруку, штат Нью-Джерсі.

За словами дослідника творчості Романа Бжеського професора Ярослава Дашкевича, «ця людина і її творчість не заслуговує на забуття» [2]. Дашкевич цитував один із прикладів «нелюбові» до Р. Бжеського вчених діаспори думкою Уласа Самчука: «Винятково варта пам'яті і разом винятково загублена у зливі псевдонімів постать, – контрверсійна, інколи загадкова, інколи гротескова, невтомно віддана справі, інквізиторська натура, яка за все своє життя, без

відклику й застереження, була віддана в жертву службі українській справі, яку вона дуже по-своєму і дуже контрапунктуально сприймала й розуміла...» [1].

Неабиякий вплив на політичні погляди науковця справила ідеологія М. Міхновського, з котрим працював у Міністерстві міжнародних відносин, їх листування збереглося у архівах Варшави [1].

Особливо міцно сформувався світогляд Р. Бжеського під впливом праці Д. Донцова «Націоналізм» [3], яку він вважав філософською основою природничих наук та психології. Саме на основі ідеології націоналізму Р. Бжеським був написаний віршований твір «За власну могутню державу», якому судилося стати символом повстанської армії.

*«Вперед же за власну державу,
в стремлінні святому єдині,
за владу і землю, і славу
вільній, могутній Україні!..»*

Як відомо, у юні роки Д. Донцов схилився до соціал-демократичної ідеології, але з часом відійшов від цього напрямку і впродовж усього життя пропагував концепцію націоналізму, яка пізніше лягла в основу ідеології ОУН і сформувала для Р. Бжеського відповідний життєвий орієнтир.

Аналізуючи праці Д. Донцова, Роман Бжеський гостро засуджує провансальство, бачучи у ньому відчуття власної меншовартості та другорядності. Р. Бжеський наголошував, що саме провансальськими творами прищеплювалась українцям неповага до себе і абсолютна відсутність відчуття повноцінної нації. Він погоджувався, що провансальці були патріотами, але, на його думку, то був не такий патріотизм, якого вимагала до себе наша держава [4].

Творчий доробок вченого складається з великої частини критики та аналізу українських політиків та митців, діяльність яких мала неабиякий вплив на усі сфери життя українського суспільства. Зокрема, Р. Бжеський часто у своїх дослідженнях критикував В. Липинського, наголошуючи, що деякі праці його були написані «не в інтересах української нації, а тільки у збереженні соціально-політичного устрою». Працю Ю. Липи «Про призначення України» Р. Бжеський оцінив як спробу модернізувати світогляд на «драгоманівських» основах [4]. Крім того, він засуджує П. Скоропадського за проголошення федерації з Росією, М. Хвильового – за те, що він зраджує Україну, стаючи до послуг московсько-більшевицької армії, а В. Винниченка – за те, що схилив Директорію до тісної федералізації з РРФСР. [5]. Не оминув Р. Бжеський і помилок Петлюри та бачив прямий зв'язок між помилковістю його політичних поглядів та катастрофою визвольних змагань ХХ століття [1].

Але чи не найголовніше місце у дослідженнях Р. Бжеського займає критика Росії. Крім питань державної політики, економічного та політичного контролю Росії, у одній зі своїх праць науковець торкається питання створення російської держави, яка народилася «не органічно і не поступово», як належить будь-якій державі, але залучила до свого створення велику кількість іноземців і є ні чим іншим, як «штучною культурою сумісного вкладу» [1].

До створення російської мови, літератури, історії та музики, мали пряме відношення представники інших держав та націй. Наприклад, запровадив у російську архітектуру бароко італієць Растреллі, основи музики належать українцям Березовському та Бортнянському, Прокопович започаткував драматичне мистецтво, німець Даль заклав основи російського мовознавства, а нащадок татарського князя Карамзін створив першу «Историю русского государства» [1].

Болючою темою для Р. Бжеського було не лише політичне, але і культурне життя України, він гостро реагував на недооцінення світом наших українських поетів, прозаїків та драматургів. Так, в одній із своїх праць він згадував про те, що українські драматичні твори і проза наших митців, зокрема Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, були маловідомими у світі. Натомість твори О. Пушкіна, А. Чехова та інших виконувались на сценах Англії, Франції, Італії та Бельгії і причина була одна – за ними стояла сила Московської імперії [1].

Р. Бжеський піддає гострій критиці творчість М. Драгоманова, який у одній з своїх праць назвав українські народні пісні «отголоском поэзий русских народных песен». Обурило Р. Бжеського речення М. Драгоманова: «вивчення пісень заставило полюбити цей народ» [6], тобто це значить, що «для М. Драгоманова український народ був чимось стороннім», – дивувався вчений.

Він запитував, яка ж роль належала М. Драгоманову як поету та політику в українському визвольному русі. Зрозуміло було лише одне – «... він поширював москофільські ідеї в українському одязі», [6], – писав Р. Бжеський

Роман Бжеський розумів, що найважливішим для Росії на той час було питання денаціоналізації усіх народів Радянського Союзу. Науковець наголошував на тому, що за наказами Кремля довгий час змішували українську та московську історію, для того щоб українці почували себе «синами провінції» та були позбавлені власного світогляду та ідентичності. Адже світогляд є головним компасом і зброєю у боротьбі за побудову власної держави. Тільки біда у тому, як зазначає Р. Бжеський, що ми будемо світогляд на «уривках, чужих, недосконалих програм і філософських концепцій» [4].

Навіть така літературна організація як Вільна академія пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ), основним завданням якої було вдосконалення художньої літератури з орієнтацією на європейську, зазнала критики у дослідженнях Р. Бжеського, тому що поряд з творчим завданням там стояла підміна творчості політикою, а питання націоналістичності та національності дуже часто ототожнювались і як писав вчений, «тим самим пропагандисти ваплітяни свідомо розкладали український націоналізм, працюючи на користь наших ворогів» [7].

Тема націоналізму та націй теж присутня у творчості Р. Бжеського. Він торкається питань збереження своєї ідентичності, шляхом вивчення історії, традицій, культурного надбання народу, вказуючи, що основна «мета національної спільності – зберегти та забезпечити в майбутньому існування

народу, який творить дану національну спільноту» [4]. Бжеський закликав не ослаблювати біологічно свою націю, створюючи сім'ї з чужинцями, бо таким чином ми «обкрадаємо» свою націю і «зміцнюємо інші народи, віддаючи їм ряд українських майбутніх поколінь» [4].

Аналіз і критика творів українських мислителів, прозаїків чи політиків так чи інакше переплітається у Р. Бжеського з культурно-духовною стороною, яка є кістяком українства. Адже, щоб зберегти наступним поколінням минуле нашого народу та нації, потрібно добре знати його історію. «Ми повинні шанувати вишиту сорочку, азбуку, пісні, народні звичаї, просто тому, що все це разом зміцнює в народі нашу національну свідомість» [6], – писав Р. Бжеський.

Висновки

Отже, підводячи підсумок, підходимо до висновку, що при аналізі творчості українських митців, Р. Бжеський розкриває низку причин почуття меншовартості українців: підступність провансальства, історичні помилки політиків, російський гніт та ідеологія москвофільства, що відіграли роль не лише в історії нашого народу, але здійснили неабиякий вплив на українську свідомість.

Праці Романа Бжеського як дослідника історії та ідеолога українського націоналізму потребують своїх глибоких подальших досліджень, а його ім'я – повернення до наукового простору в Україні. Добрим початком на цьому шляху є присвоєння його імені одній із вулиць на Чернігівщині, що нагадує його сучасним землякам про українського націоналіста з польським корінням, який пріоритетом для свого життя обрав національні інтереси і досліджував у далекій еміграції теми української історії, культури, літературознавства та політики. Події в незалежній Україні в останні два десятиліття підтверджують, що не застаріли, не втратили академічну цінність й актуальність погляди мислителя, вченого Романа Бжеського.

Джерела і література

1. Нариси з історії Українських визвольних змагань 1917-1922 рр. (Про що мовчить історія) : у 3-х кн. Детройт, 1966–1967. Репринтне перевидання з видання 1970 р. Тернопіль : Джура, 2014. 488 с.
2. Дашкевич Я. Роман Бжеський, життя і історико-публіцистична діяльність. *Українські проблеми*. Київ, 1998. № 1. С. 122–127.
3. Донцов Д. Націоналізм. <http://www.e-reading.club/book.php?book=1020751>) Лондон; Торонто: Українська видавнича спілка, 1966. Html (<http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=624>).
4. Паклен Р. Біла книга. Національна і соціальна політика советів на службі московського імперіалізму. «Український політик» <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/10509/file.pdf>.
5. Бжеський Р. Трагедія Хвильового – трагедія нашого покоління. Детройт, 1952. 80 с.
6. Десняченко Р. Національно-політичні погляди Михайла Драгоманова. Їх вплив та значення (“покійник, якому не дають вмерти”) <http://diasporiana.org.ua/ideologiya/11533->

desnyachenko-r-natsionalno-politichni-poglyadi-mihayla-dragomanova-yih-vpliv-ta-znachennya-pokiyunik-yakomu-ne-dayut-vmerti/ . «Український політик», 1951. С. 11.

7. Гармаш Р. Політична ідея «ваплітян» і українська політична думка. file:///C:/Users/Utente%201/Downloads/file%20(42).pdf 48 СТ. «Українська критична думка»: Бібліотека УНО в Монреалі.

Соколивская Зоряна Петровна

Институт физики НАН Украины,
просп. Науки, 46, г. Киев, Украина, 03028

Шендеровский Василий Андреевич

Институт физики НАН Украины,
просп. Науки, 46, г. Киев, Украина, 03028

**Анализ творческой деятельности украинских деятелей культуры в исследованиях
Романа Бжеского**

***Аннотация.** В статье представлены результаты исследования жизненного и творческого пути мыслителя и публициста Романа Бжеского, творчество которого, к сожалению, не исследовано должным образом. Ученый является ярким представителем и заметной фигурой в истории европейской научной мысли, но его имя известно лишь узкому кругу специалистов. Он принадлежит к числу тех ученых и общественно-политических деятелей XX века, деятельность которых в советские времена замалчивалась, а на исследование жизни и творческого наследия на долгое время было наложено табу. Огромное влияние на политические взгляды ученого оказала идеология М. Михновского, с которым он работал в Министерстве международных отношений, их переписка сохранилось в архивах Варшавы. Особенно прочно сформировалось мировоззрение Р. Бжеского под влиянием труда Д. Донцова «Национализм», который он считал философской основой естественных наук и психологии. Творчество ученого охватывает и большую часть критики и анализа украинских политиков и художников, деятельность которых имела огромное влияние на все сферы жизни украинского общества. Но едва ли не самое главное место в исследованиях Р. Бжеского занимает критика России. Помимо вопросов государственной политики, экономического и политического контроля России, в одной из своих работ ученый касается вопроса создания российского государства. Роман Бжеский понимал, что важнейшим для России того времени был вопрос денационализации всех народов Советского Союза. Ученый подчеркивал, что по приказам Кремля долгое время смешивали украинскую и московскую историю, для того чтобы украинцы чувствовали себя «сынами провинции» и были лишены собственного мировоззрения и идентичности. К созданию русского языка, литературы, истории и музыки, имели прямое отношение представители других государств и наций. Кроме того, большой темой для Р. Бжеского была не только политическая, но и культурная жизнь Украины, он остро реагировал на недооценку миром украинских поэтов, прозаиков и драматургов. Анализ и критика произведений украинских мыслителей, прозаиков или политиков так или иначе переплетается у Р. Бжеского с культурно-духовной стороной, которая является костяком украинства. Ведь, чтобы сохранить следующим поколениям прошлое нашего народа и нации, нужно хорошо знать его историю.*

Ключевые слова: нация; национализм; творчество; критика; неполноценность

Sokolivska Zoriana

Institute of Physics National Academy of Sciences of Ukraine
46, Nauky av., Kyiv, 03028 Ukraine

Shenderovsky Vasyl

Institute of Physics National Academy of Sciences of Ukraine
46, Nauky av., Kyiv, 03028 Ukraine

Analysis of creative activities of ukrainian artists in research Roman Bzheskyi

***Abstract.** The paper contains a sketch of thinker and publicist Roman Bzheskyi's life and creative path whose creative contribution was not explored properly. He was a bright representative and notable figure in the history of European scientific thought. However, his name is known only within a narrow circle of experts. Roman Bzheskyi was one of those scholars and public-political figures in the twentieth century whose activity in Soviet times was hushed up, and the study of life and creative heritage has been tabooed for a long time. Mikhnovskyi's ideology, whom he worked with at the Foreign Affairs Ministry, substantially influenced Bzheskyi's political views. Their correspondence has been stored in the archives of Warsaw. R. Bzheskyi's ideology was strengthened particularly by the influence of D. Dontsov's "Nationalism" philosophy that he considered to be the philosophical basis of natural sciences and psychology. The creative work of the scientist consists of criticism and analysis of Ukrainian politicians and artists, whose activities had a significant impact on all spheres of life of Ukrainian society. Perhaps the criticism of Russia has the most important place in R. Bzheskyi's researches. Besides the matters of Russian state policy, its economic and political control, Bzheskyi in one of the papers concerns the Russian state's formation. Roman Bzheskyi understood that the Soviet Union peoples' denationalization was the most important Russian problem at that time. He emphasized that the Kremlin authorities mixed Ukrainian and Moscow history for a long time, so that Ukrainians felt themselves "the sons of a province" and were deprived of their own world outlook and self-identity. Russian language, literature, music and culture as a whole are created by many powerful contributions from outside. In addition, the painful R. Bzheskyi's topic was not only the political but also the cultural life of Ukraine. He reacted keenly to the world's underestimating Ukrainian poets, writers, and playwrights. R. Bzheskyi closely connected the analysis and criticism of the works by Ukrainian thinkers, writers or politicians with the cultural and spiritual realm that was the backbone of Ukrainianry. After all, to preserve the past of the Nation for the next generations, we must know the history well.*

Keywords: nation; nationalism; creativity; criticism; inferiority

References

1. Narysy z istorii Ukrainykyh vyzvolnyh zmahan 1917-1922 rr. (Pro Shcho movchyt istorija): U 3-h kn. [Essays on the history of the Ukrainian liberation struggle in 1917-1922 (What the story is silent)]: in 3 books]. Detrojt, 1966–1967. Repryntne perevydannya z vydannia 1970 r. Ternopil: Dzhura, 2014. 488 s.
2. Dashkevych Ja. Roman Bzheskyi, zhyttia i istoriko-publicystychna dijalnist. *Ukrainski problem* [Roman Brzezinski, life and historical and journalistic activities]. Kyiv, 1998. – № 1. – S. 122–127.
3. Doncov D. Nacionalizm [Nationalism]. <http://www.e-reading.club/book.php?book=1020751> – London; Toronto: Ukrajska vydavnycha spilka, 1966. Html (<http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=624>).
4. Paklen R. Bila knyha. Nacionalna i socialna polityka sovietiv na sluzhbi moskowskoho

imperializmu. White book [National and social policy of the Soviets in the service of Moscow imperialism]. Ukrainskyj polityk. <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/10509/file.pdf>.

5. Bzhesky R. Tragedija Hvylovoho – tragedija nashogo pokolinnia [The tragedy of Khvylovy is a tragedy of our generation]. Detroit, 1952. 80 s.

6. Desniachenko R. Nacionalno-politychni pohliady Myhajla Drahomanova. Yih vplyv ta znachennia (“pokijnuk, yakomu ne daiut vmerty”) [National-political views of Mikhail Drahomanov. Their influence and meaning (“the deceased who is not allowed to die”)]. <http://diasporiana.org.ua/ideologiya/11533-desnyachenko-r-natsionalno-politichni-poglyadi-mihayla-dragomanova-yih-vplyv-ta-znachennya-pokiynik-yakomu-ne-dayut-vmerti/>. Ukrainskyj polityk, 1951. S. 11.

7. Harmash R. Politychna ideia «vaplitan» i ukrainska politychna dumka [The political idea of the Vaplites and Ukrainian political thought]. [file:///C:/Users/Utente%201/Downloads/file%20\(42\).pdf](file:///C:/Users/Utente%201/Downloads/file%20(42).pdf) 48 СТ. Ukrainska krytychna dumka : Biblioteka UNO v Monreali.

Received 10.09.2018

Received in revised form 26.11.2018

Accepted 29.11.2018